

Розділ 2

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-06>
УДК 351: 334.021.1:004

Коваленко Микола Миколайович

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2845-6993>
E-mail: kovnn1@i.ua

Сікало Максим Володимирович

доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
директор ТОВ «Ветпром», м. Харків, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5949-5712>
E-mail: sikaloMV@i.ua

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті досліджується вплив цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин. Використовуючи системний підхід, аксіологічний метод, методи аналізу та синтезу, логічний метод відтворення наукового пізнання розвитку суспільних відносин, агрегування емпіричних даних автором досліджено, що розвиток цифрових технологій суттєво впливає на трансформацію практично усіх складових суспільних відносин. Результати дослідження вказують на те, що цифрова економіка стає ключовою складовою цифрової трансформації, яка визначається переважно економічними процесами та явищами, що виникають внаслідок використання цифрових технологій на всіх етапах суспільного відтворення, котрі поступово набувають соціально-економічного виміру. Це супроводжується повільною відмовою від застарілих технологій, обслуговування яких може дорого коштувати соціально-економічній системі. Також повільним перетворенням суспільних уявлень, цінностей, норм, традицій та ідеалів, що становить основу культурного і цивілізаційного досвіду суспільства.

Наведено низку виявлених переваг та можливостей, що забезпечує цифрова трансформація. Однак першочерговою складовою цифрової трансформації, що має призвести

© Коваленко М. М., Сікало М. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

до кардинальних змін для економіки та різних інших суспільних сфер буде не стільки створення та використання цифрових технологій, як принципове переосмислення цілей розвитку суспільства, норм поведінки та етичних цінностей міжособистісних стосунків.

Найбільш очікуванні для суспільства наслідки цифрової трансформації, пов'язані саме із «трансформацією» як глибиною, послідовною перебудовою суспільних процесів. На сьогодні цифрова трансформація різними темпами проникає в усі сфери життя суспільства, і далі ці процеси будуть лише прискорюватися. Це стає певним драйвером розвитку, що забезпечує виявлення та створення нових цифрових моделей суспільства, і може стати фактором довгострокової співпраці різних груп суспільства заради загального добробуту, спільної користі. Але цифрова трансформація соціально-економічної системи будь-якого рівня – це складний і тривалий процес з довгостроковою віддачею. Для неї потрібна стратегія, перегляд суспільних моделей та процесів, професійне управління, нова інфраструктура, нове програмне забезпечення, оптимізація набору послуг, ефективні механізми впровадження, програми навчання та надійна поточна підтримка.

Поширення цифрових технологій в економіці та різних суспільних сферах несе в собі значні переваги, але також має потенційні загрози та ризики за різними напрямками, котрі висвітлено в нашому дослідженні як з погляду мікро-, макроекономічних підходів, так з погляду публічного управління.

Профілактика виникнення негативних наслідків використання цифрових технологій має передбачати систему заходів, що здатні забезпечити прозорі правила та контроль за збиранням, зберіганням та аналізом великих обсягів даних про особисте життя людей, усунути ризик зловживань та обмеження особистої свободи. Важливим постає питання попередження ситуації, коли усі суспільні процеси можуть набути повну залежність від цифрових технологій і мережі Інтернету у настільки великій мірі, що це обмежує особисту свободу, конфіденційність та можливості. І це не лише можлива втрата конфіденційності через моніторинг діяльності в Інтернеті, особистої свободи через контроль за інформацією, але і формування психологічної залежності від цифрових пристроїв та сервісів, поширення цифрового аутизму та “порожньої” гіперінформаційності середовища.

Показано, що зростання цифровізації збільшує ризики, пов'язані із необхідністю організації потужної системи кібербезпеки. Витік даних, хакерські атаки та інші кіберзагрози можуть мати серйозні негативні наслідки як для особистої свободи і конфіденційності, так і для забезпечення національної безпеки, заснованої на засадах захисту суспільного інтересу.

Вивчення впливу цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин, показало, що крім орієнтації на підвищення ефективності за різними аспектами, необхідно орієнтуватися на інші важливі речі – підвищення захисту прав та свобод, забезпечення соціального добробуту, покращення рівня охорони здоров'я, підвищення рівня безпеки, захист вітчизняних економічних інтересів, надання широкого доступу до якісної освіти та культури тощо. Для цього має бути забезпечена відповідальна, суспільно корисна діяльність публічних органів влади, громадських організацій, політичних партій, правозахисних організацій, а також налагоджена активна участь громадян у політичному та громадському житті суспільства.

Ключові слова: *цифрові інновації, цифрова економіка, суспільні відносини, цифрова трансформація, інформаційне суспільство, публічне управління, мікроекономіка, макроекономіка, сталий розвиток.*

Як цитувати: Коваленко М. М., Сікало М. В. Вплив цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин. *Теорія та практика державного управління*. 2023. Вип. 2 (77). С. 83–108. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-06>

Вступ. Цифрова економіка є складовою економіки, де домінують знання суб'єктів і нематеріальне виробництво як основний показник, що характеризує інформаційне суспільство. «Цифрова економіка», «економіка знань», «інформаційне суспільство» та їх аналоги, представлені в сучасній науковій літературі, формують нову соціально-економічну систему, яка замінює колишню індустріальну парадигму.

У зв'язку з цим провідні країни світу приділяють достатньо уваги гармонійному розвитку системоутворюючих елементів цифрової економіки, інформаційного суспільства та економіки знань.

На сьогодні надзвичайно важливим для України є якнайшвидше здійснення трансформації вітчизняної економіки на сучасну інформаційну, інтелектуальну, цифрову. Це безальтернативний шлях розвитку. Інакше неминучим буде подальше економічне відставання та поглиблення соціально-економічної кризи. Для цього потрібні системні перетворення в усіх сферах суспільного буття, спрямовані на утворення необхідних умов для цифрової трансформації, становлення цифрової економіки, трансформації економічних відносин.

Довгий час під цифровою трансформацією малося на увазі перекладання даних у цифровий формат або зберігання у цифровому форматі традиційних форм даних. Це один із напрямів цифрової трансформації, її трактування у «вузькому розумінні». Однак, у сучасному світі це поняття набагато ширше, ніж переведення даних у цифровий формат. Коли суб'єкти господарювання та різні організації усвідомили всі можливості використання оцифрованих даних, вони почали розробляти процеси для цього. З цього моменту цифрові технології стали бурхливо розвиватися і здатність швидко впроваджувати їх безпосередньо визначає ефективність різних видів діяльності, конкурентоспроможність.

Огляд літератури. Саме поняття «цифрова економіка» почало використовуватися з моменту масового поширення організації економічної діяльності за допомогою інтернету, впровадження інформаційних технологій. Так, перша згадка про цифрову економіку була дана в 1995 році в книзі «Цифрова економіка: обіцянка і небезпека в епоху мережевої розвідки», автором якої був Дон Тапскотт [27]. При описі сутності цього явища вчений наголосив на використанні різних інтернет-технологій у здійсненні діяльності суб'єктами економіки.

У тому ж самому році трохи інше поняття представив М. Негропonte. На його думку, цифрова економіка – це «ведення господарської діяльності підприємств та організацій за допомогою нововведених інформаційних технологій та здійснення управління цими технологіями» [15]. Вчений виділяв кілька переваг застосування цифрової економіки в діяльності підприємств:

- продукція, товари, що продаються підприємствами, набувають інформаційного змісту замість фізичного вираження;
- виробництво віртуальної продукції вимагає менших витрат;

- відбувається суттєве зниження площі, яку займає продукція, оскільки вона перебуває в інтернет-просторі;
- зростає швидкість просування електронної продукції від виробника до покупця.

Така інтерпретація цифрової економіки свідчить про здійснення організації економічної діяльності шляхом застосування технологій інтернету.

Оксфордський довідник визначає поняття «цифрова економіка» як: «економіка, яка функціонує переважно завдяки використанню цифрових технологій, особливо Інтернету» [24].

М. Роуз характеризує поняття «цифрова економіка» дещо ширше: «Цифрова економіка – це всевітня мережа економічної діяльності, що підтримується інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). Її також можна визначити простіше, як економіку, засновану на цифрових технологіях» [25].

Американський дослідник S. Sharma уточнює, що «цифрова економіка – встановлення зв'язку між комунікаціями, комп'ютеризацією та використанням даних» [26]. Тобто при реалізації господарської діяльності, на її результативність та ефективність переважно впливають знання, інформація, зв'язки на відміну від матеріальних ресурсів, роль яких залишається дуже важливою, але вона слабшає під тиском значення інформаційних технологій. Тому організація діяльності підприємств на ринках ґрунтується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, котрі мають тенденцію швидко змінюватися в залежності від розвитку технологій та потреб свого часу.

Відомий американський письменник, автор багатьох книг з питань футурології, кібернетики, майбутнього технологій та економіки, К. Келлі, підкреслює, що цифрова економіка ґрунтуючись на комунікаціях, які включають в себе цифрові технології та засоби зв'язку, являє собою не просто сектор економіки – вона і є економікою [20].

Багато уваги вивченню феномена «цифрова економіка» приділено з боку вітчизняних дослідників. Це Войнаренко М. П., Скоробогата Л. В. [1], Кіт Л. З. [4], Л.М. Жукова [3], С.В. Коляденко [6], Г.Г. Чмерук [14], Н. М. Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус [7] та багатьох інших вчених.

Усі вони мають свої оригінальні підходи до вивчення цифрової економіки, але їх об'єднує єдине розуміння того, що цифрова економіка, шляхом застосування цифрових інформаційно-комунікаційних технологій призводить до трансформації економічних відносин, що виражається: у докорінному впливі на способи виробництва і процеси розподілу, обміну та споживання; у суттєвих змінах структури економіки; модернізації більшості економічних сфер. Звісно, що поряд із економічними відносинами, відбувається трансформація суспільства в цілому, що набуває свого відображення у перетворенні культурних, соціальних, політичних, правових, міжнародних та інших видів суспільних відносин.

Проте, відносно поняття “цифрова трансформація” існує безліч термінів, що мають різні трактування. Ключовими при цьому є терміни, що мають одна-

кове звучання англійською мовою, але кардинально різняться за змістом, що виразно проявляється в україномовних публікаціях:

- *digitization* (оцифрування) – це перетворення інформації «з фізичних носіїв на цифрові». В рамках *digitization* (оцифрування) не відбувається зміни якості та змісту інформації, вона просто перетворюється на електронну форму для подальшої обробки в цифровому форматі, що дозволяє вдосконалити існуючі бізнес-процеси, додавши до них інформацію у цифровому форматі. Якщо класифікувати цей підхід, то його можна співвіднести до 3-ї промислової революції, яка тривала з 1969 по 2010 роки [17];

- *digitalization* (цифровізація) – це початкове створення нового продукту у цифровій формі. Тому ключова відмінність *digitalization* (цифровізація) полягає у створенні нового інноваційного продукту, з новим функціоналом та споживчими властивостями. І якщо *digitization* (оцифрування) в першу чергу спрямоване на вдосконалення існуючих бізнес-моделей та зміну бізнес-процесів, то *digitalization* (цифровізація) дозволяє отримати суттєвий ривок у бізнесі та нові конкурентні переваги. *Digitalization* (цифровізація) – це вже елемент 4-ї промислової революції (*Industry 4.0*) [28].

Метою статті є вирішення наукового завдання щодо виявлення впливу цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин з позиції системного підходу та усвідомлення суперечливостей, які супроводжують процеси цифровізації суспільства.

Методологія дослідження. У ході підготовки наукової статті було використано системний підхід, відносно розкриття потенційних можливостей та загроз запровадження різних складових цифрової економіки для формування суспільних відносин сучасності. Цей підхід дозволив розглянути проблему з точки зору функціонування суспільства як єдиної системи, виявити ключові зв'язки та впливові фактори, а також спрогнозувати можливі наслідки різних дій суб'єктів цифрової трансформації.

За допомогою аксіологічного методу розглянуто існуючі ціннісні орієнтири розвитку суспільних відносин в умовах поширення цифрової економіки, становлення інформаційного суспільства. Показано як певні застарілі переконання, ідеали та економічні мотиви, керують поведінкою людей та суспільними процесами. Запропоновано зосередитись переважно на традиційних етичних нормах суспільних відносин, як необхідній умові використання та подальшого розповсюдження цифрових технологій. Доведено особливу важливість врахування сутності цінностей суспільства у формуванні економіки, політики, освіти, охорони здоров'я, культури та інших сфер суспільного життя в сучасних умовах цифрових трансформацій.

Використовувалися дослідні методи аналізу та синтезу, логічний метод відтворення наукового пізнання розвитку суспільних відносин, що дозволило вивчити особливості поширення цифрової економіки у контексті застосування інноваційних підходів та прогнозування соціально-економічного розвитку. Використання в ході наукового дослідження методу агрегування емпіричних да-

них, допомогло встановити та підтвердити закономірності та тенденції впливу цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин.

Основні результати дослідження. Цифрова економіка спонукає до трансформації не лише економічних, а й соціальних, політичних, духовно-моральних відносин, що в своїй сукупності і є суспільними відносинами. На усіх існуючих ланцюжках суспільних взаємовідносин – економічних, соціальних, політичних, культурних, сімейних, міжнаціональних, за допомогою обробки та аналізу величезного обсягу даних із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової інфраструктури відбувається складний і суперечливий процес, який спонукає до зміни суспільних форм, утвердження нових принципів соціального устрою та виникнення нових соціальних інститутів.

В основі цифрової економіки лежать технології побудови, аналізу та застосування цифрових моделей економічних, соціальних, інженерно-технічних та природно-екологічних систем. За цими моделями повинні концентруватися знання про людину, природу, суспільство. Вітчизняні компанії та органи публічної влади нині мають розуміти, що в умовах нового витка технологічних змін, суцільного становлення цифрової економіки, виникає необхідність зосередження головних процесів у своїй діяльності саме на таких її взаємопов'язаних складових, як автоматизація, цифровізація та цифрова трансформація.

Розмежування між цими складовими цифрової економіки є ключовим для розуміння сучасних тенденцій у використанні новітніх технологій у бізнесі та суспільних процесах. Висвітливо коротку характеристику цих понять.

Автоматизація відноситься до використання технологій для виконання процесів або завдань без людського втручання. Це може включати в себе як фізичні, так і цифрові процеси. Автоматизація зосереджена на підвищенні ефективності, зниженні витрат та зменшенні помилок у повторюваних задачах. Тобто, автоматизація – це використання технологій для мінімізації людської участі в процесах. Автоматизація дозволяє підвищити продуктивність праці, покращити якість продукції, оптимізувати процеси управління, усунути людину від виробництв, небезпечних для здоров'я

Цифровізація означає процес, спрямований на оцифрування всіх інформаційних (і навіть матеріальних) ресурсів (створення цифрових копій) та формування мережевих платформ взаємодії, з метою отримання прогнозованого та гарантованого результату на будь-який керуючий вплив з використанням засобів автоматизації. Наприклад, перехід від паперових документів до електронних, від фізичних носіїв інформації до цифрових баз даних. Цей процес не обов'язково змінює спосіб ведення бізнесу, але робить існуючі процеси більш ефективними та доступними.

Цифрова трансформація – це глибше і комплексне поняття, яке включає в себе не лише перехід до цифрових технологій, але й зміну бізнес-моделей, корпоративної культури та взаємодії з клієнтами. Це означає використання цифрових технологій для створення нових або модифікації існуючих бізнес-процесів, культури та клієнтських відносин у відповідності до нових господарських

вимог. Тобто, цифрова трансформація – це глибока зміна суспільних моделей та процесів через цифрові технології.

Цифрова трансформація, традиційно ґрунтується на чотирьох напрямках технологічних змін:

- «великі дані», що передбачають вибухове зростання можливостей зберігання та обробки даних у всіх типах комп'ютерних систем, майбутня основа штучного інтелекту;
- соціальність – необхідність залучення великої кількості користувачів, які виконують різні ролі;
- мобільність – доступність інформації з будь-якої точки простору;
- хмарність – спосіб зберігання даних.

Їх поєднання дозволяє суттєво здешевити бізнес-процеси, аналітично адаптувати продукти до потреб кожного конкретного клієнта (кастомізація) та постачати товари та послуги саме тоді й туди, де вони необхідні. Таким чином, цифрова трансформація виявляється тісно пов'язаною з випереджаючим розвитком сфери послуг, що спостерігається починаючи з останньої чверті ХХ століття і до теперішнього часу.

Розглянуті нами напрями технологічних змін, пов'язані із складовими цифрової економіки, включають в себе ряд новітніх технологій, серед яких можна виділити наступні:

- Штучний інтелект (ШІ) – містить в собі розумні алгоритми та системи, які можуть вчитися, розпізнавати патерни, приймати рішення та виконувати завдання, що традиційно вимагають людської інтелектуальної активності;
- Інтернет речей (IoT) – забезпечує з'єднаність між різними фізичними об'єктами та пристроями, які можуть обмінювати даними та взаємодіяти між собою;
- Блокчейн – розподілена база даних, яка дозволяє створювати надійні та необхідні для бізнесу транзакції без посередників;
- Аналітика даних та Big Data – збір, аналіз та використання великих обсягів даних для отримання цінної інформації та виявлення патернів;
- Хмарові технології – забезпечують доступ до обчислювальних ресурсів, зберігання даних та програм через Інтернет;
- Кіберфізичні системи (CPS) – інтегрують обчислювальні та фізичні процеси, дозволяючи взаємодіяти з фізичними об'єктами за допомогою цифрових технологій;
- Розширена реальність (AR) та Віртуальна реальність (VR) – створення іммерсивного досвіду для користувача за допомогою об'єднання реального світу та віртуальних об'єктів;
- Кібербезпека – заходи та технології для захисту цифрових систем та інформації від кібератак та загроз;
- Робототехніка – використання роботів та автоматизованих систем для виконання різноманітних завдань та операцій;
- 5G технології – нове покоління мобільних мереж, яке забезпечує високу швидкість передачі даних та покращену з'єднаність;

- Квантові обчислення – використання властивостей квантової механіки для виконання обчислень, які важко виконати за допомогою традиційних комп'ютерів.

Запровадження нових цифрових технологій дозволяє модернізувати діяльність підприємств та галузей, організацій, провести додаткове навчання та підвищення кваліфікації співробітникам. Така модернізація для суб'єктів господарювання проявляється в оновленні обладнання, виготовленні нової продукції, розширенні спектра послуг, підвищенні якості продукції і, як наслідок, підвищенні ефективності. Впровадження цифрової економіки сприятиме забезпеченню мотивацію для керівників підприємств і організацій різних сфер, їх співробітників у тому, щоб рухатися у бік цифрових змін і постійно навчатися новому.

Очевидним стає розуміння того, що цифрова економіка забезпечує зміни не лише бізнес-процесів та економіки, але і призводить до трансформації міжособистісних, суспільних відносин, призводить до суттєвих змін в усьому суспільстві. Відповідно це проявляється за різними напрямками суспільного життя – питання етики, політика, господарство, освіта, культура, охорона здоров'я, міжособистісне спілкування, екологія тощо.

Наприклад, цифрова економіка призводить виникнення важливих етичних питань, таких як свобода вибору та поведінки, конфіденційність даних, цифровий розрив та вплив автоматизації на ринок праці, що вимагає від суспільства розробки нових норм та правил для адаптації до цих змін. Цифрові платформи надають можливість широкому колу людей висловлювати свої думки та організовувати спільноти, але також можуть сприяти поширенню дезінформації та поляризації суспільства. Сучасні технології змінюють способи, якими люди спілкуються – соціальні мережі, месенджери та інші цифрові платформи створюють нові форми комунікації, які перетинають географічні та культурні бар'єри. Це сприяє більшій відкритості та доступності інформації, але також може призводити до зменшення глибини та якості особистісних взаємин.

Відбувається також цифровізація робочого місця та впровадження гнучких форм роботи, таких як віддалена робота та фріланс, змінюються традиційні робочі відносини. Це може підвищити продуктивність та задоволеність працівників, але також створює виклики для збереження корпоративної культури та побудови команд. Цифрові технології змінюють взаємодію між споживачами та брендами. Поширюється електронна комерція, персоналізований маркетинг та цифрові сервіси, що створює нові можливості для споживачів, але також виникає питання про конфіденційність даних та цифрову безпеку. Змінюються способи використання природних ресурсів, охорони довкілля, в той же час виникають проблеми утилізації електронних відходів та генерації великих обсягів енергії, пов'язаних із зростанням використання електронних пристроїв та технологій.

За цих умов, важливим постає саме визначення цілей суспільного розвитку, і як похідне, форми організації господарства. Відповідно, цілями становлення цифрової економіки стає не лише підвищення фінансового результату в межах організацій, галузей, національної економіки, а й покращення добробуту суспільства в цілому.

Природно це має сприяти суттєвому поліпшенню якості життя всього населення за такими першочерговими складовими суспільного розвитку як охорона здоров'я, освіта, демографія, умови господарювання, екологічна обстановка, умови життя населення, зайнятість та реалізація конституційних прав. Все це дає можливість розглядати цифрову економіку з погляду не лише мікроекономічного підходу, спрямованого на зміну тільки становища економічного суб'єкта, а й з позицій макроекономіки та публічного управління.

З точки зору макроекономічного підходу цифрова економіка спрямована на використання нових інформаційно-комунікаційних технологій, які ведуть до змін, пов'язаних з новими технологічними особливостями структурних утворень економіки, покращенням конкурентоспроможного становища провідних галузей, національної економіки, а також підвищенням економічного зростання держави через нарощування значень різних натуральних, вартісних та якісних соціально-економічних показників. До таких показників, в першу чергу, слід відносити:

- натуральні – обсяг виробництва товарів і послуг, рівень використання виробничих потужностей;
- вартісні – валовий внутрішній продукт (ВВП) (як сукупна вартість усіх товарів і послуг, вироблених у країні протягом певного періоду), середній дохід на душу населення (як відношення ВВП, до кількості населення), вартість імпорту та експорту товарів і послуг;
- якісні – рівень безробіття, рівень зайнятості, структура зайнятості, середній рівень доходів, коефіцієнт Джині (як міра нерівності розподілу доходів в суспільстві), мінімальний та максимальний розмір зарплат та пенсій, розподіл доходів за різними соціальними групами (наприклад, за рівнем освіти, місцем проживання тощо), індекси споживчих та виробничих цін, грошова маса та процентні ставки, обсяги кредитування та інвестування в економіці, витрати на дослідження та розробку (R&D – обсяг інвестицій у наукові дослідження та розробки в економіці), кількість патентів та інших об'єктів інтелектуальної власності, рівень впровадження нових технологій та інновацій у виробництво та інше.

Підхід, з погляду публічного управління передбачається спрямування цифрової економіки, як інструменту трансформації суспільного життя, що ґрунтуються на нових смислах життєвих орієнтирів, здійснення впливу на свідомість людей. Цінності і норми визначають спосіб життя, формують культурні стандарти та впливають на соціальні відносини в різних сферах суспільства. В залежності від того, в чиїх інтересах формуються такі смисли, які цінності закладаються в площину людських відносин, такими і будуть за своєю суттю та наслідками всі сфери життя суспільства: економічна, соціальна, політична, економічна, сімейна тощо. Спрямування на загальнолюдські, суспільно корисні, гуманістичні, культурні, екологічні цінності, що сприятимуть загальному добробуту, гармонійному розвитку особистості та суспільства, створенню високорозвиненого суспільства.

Високорозвинені суспільства володіють високим рівнем економічного розвитку, технологічного прогресу, освіти, науки, та соціального добробуту. Часто густо в науковій періодиці зустрічаються випадки, коли до такого роду суспільств відносять країни, які маючи порівняно високий загальний рівень економічного

та технічного розвитку, але за низкою загальнолюдських правил організації суспільства є далекими від глибинних джерел гуманістичної культури, що генерують людські мрії, надії та ідеали про досконале суспільство і досконалу людину. Критеріями, котрі характеризують високорозвинені суспільства, звісно не можуть бути споживацтво, егоїзм, алчність, татьба та розбій, паразитизм, насильство, ігнорування інтересів й потреб миру та злагоди, нещадне відношення до природи. Нажаль, нерідко, ігноруючи ці критерії, вбачається еталоном та прикладом для наслідування моделі організації суспільства, більшістю сучасних політиків, прикриваючи це практикою вишуканої демагогії та подвійних стандартів.

Наведемо необхідні вимоги до організації високорозвиненого суспільства, в умовах поширення цифрової економіки, котрі мали б відобразитися у певній Стратегії розвитку суспільства за наступними ознаками та пріоритетами:

- ефективне публічне управління – забезпечення прозорості та відповідальності в управлінні, врахування думок та участі громадян у прийнятті рішень, народовладдя, захист інформаційних ресурсів від небажаного доступу та зловживань, а також вирішення етичних та правових питань використання даних;
- якісна та безперервна освіта – забезпечення доступності до високоякісної освіти для всіх шарів суспільства, розвиток критичного мислення та творчих здібностей, поєднання навчання із вихованням характеру особистості та моральних якостей, розвиток програм та ініціатив з цифрової грамотності для всіх верств населення, підтримка можливостей навчання протягом усього життя, щоб люди могли адаптуватися до змін в економіці та технологіях;
- безкоштовна та профілактична система охорони здоров'я – безкоштовна медична допомога для всього населення, незалежно від соціального статусу чи фінансового положення, орієнтація на профілактичних заходах та системі періодичних медичних оглядів, щоб уникнути поширення хвороби і вчасно виявляти проблеми здоров'я, розвиток мережі поліклінік та лікарень для забезпечення доступності медичної допомоги населенню, сприяння активній участі громадян у забезпеченні та підтримці системи охорони здоров'я (це означає, що не лише лікарі та медичні фахівці, а й самі громадяни мають брати активну участь у збереженні свого власного здоров'я та у формуванні здорового суспільства);
- науковий прогрес та інновації – фінансування наукових досліджень і створення умов для інновацій, сприяння впровадженню новітніх технологій у виробництво та повсякденне життя, створення сприятливої екосистеми для розвитку стартапів та інноваційного підприємництва в цифровій сфері;
- культурна та міжнаціональна взаємодія – сприяння взаєморозумінню між різними культурами та національностями, розвиток культурного обміну та співпраці для розширення горизонтів і збагачення суспільства, розробка плану заходів для збереження та захисту культурної спадщини в умовах цифрової трансформації та забезпечення її доступності для різних груп населення;
- соціальна справедливість, рівність, підтримка – забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від соціального статусу, національної та релігійної приналежності тощо, а також запровадження соціальних програм та інфраструктури для допомоги тим, хто потребує підтримки;

- сталість розвитку та екологічність – впровадження практик сталого розвитку у виробництві та споживанні, збереження та відновлення навколишнього середовища, біорізноманіття, природних ресурсів, забезпечення ефективного використання цифрових технологій для зменшення викидів та оптимізації енергоспоживання в різних галузях економіки.

Такі необхідні орієнтири для подальшої трансформації суспільства, сприятимуть формуванню середовища в якому кожна людина отримає можливість реалізувати свій потенціал, долучитися до вирішення глобальних проблем, що потребують спільних дій та рішень світового співтовариства. Це проблеми війни та миру, природних катаклізмів, зміни кліматичних умов, бідності, голоду, епідемій, екологічного забруднення та утилізації відходів, біологічного різноманіття, енергетичної безпеки, масової міграції тощо.

Потенціал цифровізації підтверджується в доповіді ОЕСР (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) : “Технології, інтелектуальні програми та інші інновації у цифровій економіці можуть підвищити якість послуг, що надаються, і допомогти вирішити проблеми в самих різних сферах, включаючи і охорону здоров’я, сільське господарство, державне управління, податки, транспорт, освіту, екологію та ін.” [23].

Цифрова економіка кардинально впливає на всі сфери життя суспільства. Однак, виступаючи важливим фактором сучасних змін для економіки і суспільства цифровізація по-різному може впливати на сфери суспільного життя. Центр Разумкова, під керівництвом О. Пищуліної ще у 2020 році провів дослідження в якому звертає увагу на потенційні ризики та загрози цифровізації в Україні та світі [12]. Перебуваючи безумовним драйвером розвитку сучасного суспільства, усіх його складових, цифрові технології стимулюють зростання економіки. Водночас не треба ігнорувати і тих загроз, які виникають під час появи будь-якої нової комплексної технологічної хвилі.

Використовуючи наробки Центру Розумкова, наведемо основні можливі позитивні та негативні наслідки цифрової економіки з позицій мікро- та макро-економіки, публічного управління, враховуючи різні аспекти організації суспільного життя (див. таблицю 1).

Отже, цифрова трансформація впливає на всі аспекти суспільного життя, від особистісних взаємин до глобальних економічних та політичних процесів. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним, і вимагає від усіх учасників суспільства усвідомленого, відповідального підходу до використання та регулювання цифрових технологій, враховуючи всі аспекти і можливі наслідки.

Таким чином, цифрова економіка може бути інтерпретована як система відносин, яка ґрунтується на використанні цифрових технологій у всіх сферах соціально-економічної діяльності. Ця система включає в себе взаємодію між різними суб’єктами, такими як підприємства, споживачі, державні установи, технологічні компанії та інші суб’єкти суспільних відносин.

Відповідно до наданого визначення, сфера аналізу процесів цифровізації розширюється, дозволяючи розглядати цифрову економіку як предмет соціологічного аналізу, який передбачає пошук та інтерпретацію «соціального в еко-

Таблиця 1

Основні переваги та загрози цифровізації для різних аспектів організації суспільного життя

Table 1

The main advantages and threats of digitalization for various aspects of the organization of social life

Переваги	Загрози й ризики
Мікроекономічний підхід	
<ul style="list-style-type: none"> - позбавлення від посередників; - зниження витрат на пошук інформації, ідентифікацію та вимір транзакційних витрат, просування товарів і послуг; - прискорення всіх бізнес-процесів, у т.ч. за рахунок зниження часу комунікацій; - скорочення часу реакції на ринкові зміни, зменшення термінів розробки продукції і послуг та виведення їх на ринок; - краще розуміння своїх споживачів і підвищення якості продукції та послуг, товари та послуги можуть максимально враховувати споживчі переваги і потреби клієнтів; - зниження вартості платежів і поява нових джерел доходу; - підвищення ефективності взаємодії працівника і роботодавця (а також замовника і виконавця); - зменшення ролі географічного розташування робочої сили як фактору індивідуального попиту і пропозиції на ринку праці. 	<ul style="list-style-type: none"> - проблема “цифрової нерівності” – нерівність у доступі до соціальних, економічних, освітніх, культурних та інших можливостей внаслідок нерівного доступу до інформаційних комп’ютерних технологій. Цифрова нерівність є наслідком інших нерівностей і водночас поглиблює інші, історично більш ранні нерівності; - поширення шахрайств, кібератак тощо; - дефіцит фахівців, які мають необхідні цифрові навички.
Макроекономічний підхід	
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення якості життя, насамперед за рахунок поліпшення задоволення конкретних уже відомих і нових потреб людей; - зростання продуктивності всієї суспільної праці за рахунок її підвищення на рівні окремих виробництв і підприємств; - виникнення нових моделей і форм бізнесу, що дозволяють підвищити прибутковість і конкурентоспроможність діяльності; - підвищення прозорості економічних операцій і забезпечення можливості їх моніторингу; - забезпечення доступності і просування товарів і послуг як державних, так і комерційних, аж до світового масштабу; - поява людинозамінних керуючих систем, наприклад, для підприємств певних галузей; - синхронізація потоків інформації, можливість точкового розподілу даних у рамках усього бізнесу і, як наслідок, можливість відстеження великої кількості ланцюжків між постачальниками і споживачами, 	<ul style="list-style-type: none"> - економіка Інтернету сприяє природним монополіям, відсутність конкурентного ділового середовища може призвести до посилення концентрації на ринках, що вигідно для усталених компаній; - напруженість між державами за технологічне домінування; - кібератаки на фінансові системи чи критичну інфраструктуру, ризики щодо безпеки даних, що може впливати на економічну стійкість та довіру громадськості; - впровадження автоматизації та штучного інтелекту може викликати зміни на ринку праці та призвести до втрати робочих місць у деяких секторах економіки; - поява нових форм кіберзлочинності та економічних злочинів, що може підірвати фінансову стійкість; - можливість виникнення системних збоїв або атак, що може мати серйозні наслідки

Продовження табл. 1
Table 1 (continued)

<p>а також проведення інтелектуальної та точкової аналітики;</p> <ul style="list-style-type: none"> - перехід на усвідомлення потенціалу нових інновацій, на створення нових інноваційних продуктів, орієнтованих на розробку технологічного інтелекту (наприклад, за технологіями управління даними). 	<p>для економічного функціонування різних секторів економіки;</p> <ul style="list-style-type: none"> - розповсюдження кіберзлочинності.
<p>Підхід, з погляду публічного управління</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - позитивний економічний і соціальний ефект від цифрових технологій для бізнесу та суспільства; - спільне використання інформації і відсутність конкуренції у споживанні знань та інформації, оскільки використання бази даних або бази знань одним споживачем не заважає одночасному їх використанню іншими споживачами; - акумулювання великих обсягів даних, здійснення їх автоматичної переробки та аналізу; - перехід від паперових документів до електронних; - висока адаптивність нових послуг та видів продукції, під нові очікування або потреби споживача. 	<ul style="list-style-type: none"> - технологічні досягнення рухаються швидше, ніж здатність людства реагувати на них або навіть розуміти їх; - нові цифрові технології можуть використовуватися для вчинення злочинів, розпалювання ненависті, тероризму, фальсифікації інформації, утисків і експлуатації людей, втручання у приватне життя; - можливість появи «цифрової диктатури» - перспектива запровадження загального контролю над громадянами за допомогою цифрових технологій, коли з'являються інструменти щодо відстеження кожної дії, кожного слова людини, а в подальшому – і його думок; - маніпуляція великими обсягами даних та розповсюдження фейків, що може призвести до втрати довіри громадськості до влади та вплинути на процеси прийняття рішень на різних рівнях; - цифровий аутизм та гіперінформаційність середовища – нездатність критично мислити (інформаційна псевдодебільність) та розвиток кліпового мислення – сприйняття навколишньої дійсності як послідовності не пов'язаних між собою явищ, на відміну від розуміння її як єдиної структури, що існує як взаємопов'язана система; - офтальмологічні та нервові розлади людини, що пов'язані з використанням цифрових технологій, котрі негативно впливають на стан здоров'я: подразнення та розмиття зору, близорукість, мігрень, розлади сну, перенапруження нервової системи, стрес і зменшення здатності до концентрації, зменшення міжособистісних зв'язків та взаємодії в реальному світі, соціальна ізоляція; - деградація та примітивізація людини й суспільства – виникають негативні зміни у структурі соціальної взаємодії.

номічному». Крім того, подібний підхід актуальний у зв'язку з підвищенням інтересу до ролі соціального фактора в процесах трансформації суспільства, до яких, безсумнівно, може бути віднесена цифрова трансформація.

Загалом, до позитивного впливу на економіку та суспільство можна віднести те, що цифровізація може сприяти розвитку усіх сфер життєдіяльності людини. Важливо, що цифрові технології при цьому стають не лише драйверами формування та розвитку нових галузей та способів виробництва, а й сприяють трансформації соціальних ролей суб'єктів. Може бути сформоване «розумне» суспільство, націлене на потреби людини, що збалансовує як пропозицію, так і попит на товари, роботи, послуги. В цілому може бути оптимально структуровано ринок праці і споживання, забезпечено справедливий розподіл благ за рівнем вкладеної праці, таланту та здібностей кожної особи, змінено цілепокладання розвитку систем охорони здоров'я, освіти, культури, публічного управління тощо.

Вищевикладене свідчить про достатньо суперечливий вплив цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин. І ці суперечливості несуть в собі серйозні виклики аксіологічного, гуманістичного, культурного соціального характеру.

У зв'язку із цифровізацією, у соціальному світі активно розповсюджується так зване символічне споживання, породжене «символічним» виробництвом, котре призводить до втрати справжніх цінностей, пов'язаних із реальними потребами, а індивідуумам при цьому нав'язуються цінності статусного споживання. З позицій соціології, цей процес можна інтерпретувати на основі ідеї Ж. Бодрійяра про настання нової епохи, коли «люди в суспільстві оточені не стільки, як це було за всіх часів, іншими людьми, скільки об'єктами споживання», епохи «нерозрізненості речей соціальних відносин» [19], заміни соціальної реальності симулякрами, підміни реального – віртуальним.

Не менш серйозною проблемою є також процес прекарізації праці, коли відбувається перехід до ненадійних трудових відносин, у яких робітник неспроможний забезпечити себе прожитковим мінімумом. Це сприяє формуванню нового, достатньо великого соціального прошарку, утвореного працівниками з тимчасовою чи частковою зайнятістю, яка не має постійного та стійкого характеру. В результаті відбувається практично повна втрата робітниками своїх соціально-трудова прав (необґрунтоване заниження заробітної плати, відсутність оплачуваної відпустки, лікарняного листа та інших соціальних благ [11]). Прекарізація праці, по суті, стимулює зниження рівня соціальних стандартів, у результаті чого власники засобів виробництва розвинених країн отримують можливість, надавати частині економічно активного населення такі умови праці, які можна порівняти хіба що з умовами праці слабо розвинених країн.

Поряд із цим, у зв'язку із ускладненням технологій та автоматизації окремих трудових операцій, з одного боку, зникає низка традиційних професій та з'являються нові. З іншого боку, соціальним наслідком поширення цифрових технологій, виступає зростання попиту на не алгоритмічну працю, на творчість і креативність, що визначається як посилення ролі людського в людині [8, с. 150–151.], що звісно дає привід констатувати неоднозначність соціальних наслідків процесу цифровізації.

Свою занепокоєність щодо неоднозначних наслідків поширення цифрової економіки висловлюють на просторах Європейського союзу. Так, у доповіді, наданій ОЕСР для головування Німеччини в “Групі двадцяти”, наголошується: “... цифрові технології можуть мати деструктивний характер, що в майбутньому негативно позначиться на продуктивності, зайнятості і добробуті... ці технології також можуть витіснити з ринку праці працівників і посилити диспропорції в рівні їх доступності та використання, що призведе до формування нового цифрового розриву і зростання нерівності” [21]. Проте в умовах, коли половина світового багатства зосереджена в руках 1% населення [18], нерівність досягла величезних значень [10]. Вона у т.ч. сприяє посиленню популістських і антиглобалістських настроїв у багатьох країнах. Можна навіть поставити питання, чи виправдані пафосні промови бізнесу з приводу цифровізації [16].

З точки зору експертів Групи Світового банку, незважаючи на наявність великої кількості успішних прикладів, вплив нових технологій на продуктивність у світовому масштабі, розширення можливостей для бідних верств населення і середнього класу, а також на поширення принципів підзвітності управління поки що не виправдало очікувань [13].

Унаслідок поширення цифрових технологій виникають ризики відсутності вертикальних систем і переходу до горизонтального суспільства, що може призвести до втрати людиною навичок і здатності до навчання. Одночасно із цим поширюється загальна установка на гедонізм (отримання задоволення) і нездатність будувати образи майбутнього, що призводить до того, що люди стають не терпимими до своїх провалів, розраховують на легкий та скорий успіх, з’являються масові випадки екстерналізації та зменшення власної відповідальності.

Особливу увагу необхідно приділити висвітленню загроз, що пов’язані з обмеженням особистої свободи громадян. Саме вони носять концептуальний характер, пов’язаний із переходом суспільства до інформаційного типу, що настає після промислового суспільства. Промислове суспільство характеризується пріоритетом виробництва товарів та послуг, а також масовою механізацією та індустріалізацією виробництва. Інформаційне суспільство, у свою чергу, відрізняється тим, що основний акцент робиться на обробці, передачі та використанні інформації, а також високотехнологічному розвитку, цифровій технології та інтернет-комунікаціях.

У зв’язку із збільшенням обсягу і доступності інформації, у інформаційному суспільстві, її користувачі (а це можуть бути різні угруповання) можуть користуватися нею з метою здійснення контролю чи маніпулювання інформацією для своїх цілей. Відповідно це призводить до різних способів цензури, обмежень свободи слова та інших форм обмеження особистої свободи.

Крім цього, новітні технологічні засоби у інформаційному суспільстві можуть використовуватися для масового нагляду за громадянами, що порушує їх конфіденційність та особисті свободи. Наприклад, моніторинг електронних повідомлень, відеоспостереження, використання технологій розпізнавання обличчя тощо. А з використанням штучного інтелекту, стає можливим автоматизація процесів контролю та визначення певних осіб, що також може порушити приватність та свободу.

З одного боку, виникають можливості попередження багатьох негативних явищ: виявлення та запобігання злочинності, включаючи тероризм та інші загрози безпеці; забезпечення громадського порядку та врегулюванню різних конфліктів; ефективно реагувати на кризові ситуації в економіці та соціальній сфері; компетентно управляти ресурсами, інфраструктурою та економічними процесами для досягнення сталого розвитку та підвищення якості життя громадян; попереджати та мінімізувати негативні наслідки природних катастроф.

З іншого, на згадку приходять образ з твору Джорджа Орвелла «1984» – Великий Брат, що практично можна вважати аналогом усюдисущих сучасних платформ (агрегованих, соціальних, мобілізаційних, навчальних тощо), урядовими органами якого були Міністерство Миру (веде вічну війну), Міністерство Достатку (відповідає за нормування товарів і здійснює контроль за їх використанням), Міністерство Правди (проводить пропаганду, контролює інформацію – мистецтво, культура, телебачення, освіта тощо), Міністерство Любові (відповідає за ідентифікацію, моніторинг, арешти та тортури). “Великий Брат” в романі є символом авторитарного режиму, який контролює кожний аспект життя населення і втручається у будь які приватні справи громадян, навіть його роздуми. Гаслами державного пропагандистського апарату Великого Брата, що служили засобом маніпулювання масами та збереження влади диктаторського режиму, були фрази: “Війна – це мир”, “Свобода – це рабство” і “Неуцтво – це сила”. Трансформаційні процеси, пов’язані з цифровізацією та загальні тренди, які переживають різні країни нинішньої історії, дуже схожі за своїм змістом із гаслами Великого Брата [19].

Наприклад, потенціал платформ соціальних медіа надає можливості для Уряду США запитувати деталі всіх облікових записів соціальних мереж, які використовувались за останні п’ять років у заявників візи. Уряд отримує доступ до всіх фотографій, місцезнаходжень, чатів, контактів, історії подорожей, асоціацій, звичок, уподобань заявника для їх скринінгу та спостереження за особою. Останнім часом, багато великих платформ соціальних медіа, таких як Facebook, звинувачують у зловживанні даними користувачів. Великі технологічні платформи, такі як Google, Apple, Amazon, Yahoo, використовують великі приватні дані за допомогою аналізу великих даних, алгоритмів та штучного інтелекту для налаштування пошукових запитів користувачів, надання персоналізованого контенту, показу цільових рекламних кампаній. Більшість користувачів не розуміють, як їхні особисті дані використовуються на користь або на шкоду для них. Великі платформи стають інструментом тоталітарного контролю.

А з поширенням влади корпоратократії, зовсім зникає різниця, кому фактично належать ці платформи – вони приватні чи державні [22]. Тоталітарні уряди можуть зловживати приватною інформацією громадян, доступною на їх платформах, проти своїх опонентів і обмежувати їх свободу. Втрата індивідуалізму, можливості мати власної думки – це ціна, яку користувачі платять за велику зручність та комфорт у своїй щоденній діяльності.

Все це може мати серйозні негативні наслідки для розвитку суспільства. Відбувається обмеження творчості, розмаїття ідей, вільного розкриття талантів особистостей. Без індивідуальності та можливості мати власну думку суспіль-

ство стає більш схильним до конформізму, коли люди просто слідує масі без самостійного мислення. Це може сприяти стереотипному мисленню та пригніченню прогресивних альтернативних поглядів.

З'являється ризик зростання соціальних нерівностей, розповсюдження різних типів шовінізму, оскільки ті, хто не вписується в уніфікований стандарт, можуть бути відсторонені або виключені з суспільства. Шовіністичні настрої можуть підтримуватися або поширюватися через соціальні, економічні та політичні інституції, що сприяють дискримінації та експлуатації певних груп населення. Без можливості мати власну думку та висловлювати свої погляди на політичні та соціальні питання. Неможливим стає здійснення народовладдя, у відповідності з чим, влада повинна походити від народу, ґрунтуючись на волі, підтримці та участі народу в управлінні суспільством. Це означає, що лише народ має право на участь у формуванні рішень, які стосуються його життя, включаючи референдуми та інші форми громадянської участі, реалізації цих рішень через обрані чи визначені ним органи влади.

Усі вказані загрози й ризики щодо поширення цифрової трансформації мають потенціал стати серйозними викликами для сучасного суспільства і вимагають особливої уваги та ефективних заходів для їхнього вирішення. Зусилля повинні бути спрямовані на розробку міцної системи законів та нормативних актів для захисту даних та приватного життя. Суворі закони про захист даних, як приклад, Загальний регламент про захист даних Європейського Союзу щодо захисту даних та конфіденційності, може бути частиною системи інструментарію регулювання і контролю за зловживанням особистими даними та конфіденційністю приватних осіб.

Різні нововведення та досягнення науково-технічного прогресу, якщо це стосується нових форм організації системи функціонування економіки та держави, варто впроваджувати з особливою обережністю. Лише після публічного обговорення та комплексного тестування – технології повинні служити на благо кожної людини та суспільства в цілому, а не окремій привілейованій касті “обраних” з числа зрадників народних інтересів, що прагнуть захопити владу та контроль над суспільством за допомогою фінансів, власності на засоби виробництва та ресурси, контролю над освітою, наукою, культурою, засобами масової інформації.

За цих умов, для суспільства пріоритетним постає не сам факт здійснення цифровізації, а її проведення за умов відповідного цілепокладання суспільного розвитку, заснованого на гуманістичній концепції, коли в центр суспільного розвитку ставиться людина і визнається її гідність, цінність та права. Це має досягатися із реальним врахуванням індивідуальності, свободи вибору, розвитку особистості, емпатії та соціальної справедливості, а не існуючими псевдоліберальним фетишем, спрямованим на маніпулювання громадською думкою. Цілі щодо забезпечення добробуту та самореалізації людини мають ґрунтуватися на дотриманні загальнолюдських етичних принципах. Лише такий підхід і здатен забезпечити організацію цифрової економіки, спрямованої на захист суспільних інтересів [2].

У відповідності з цими цінностями і має відбуватися цифровізація та організація цифрової економіки. Традиційна аксіологія та сучасні цифрові техноло-

гії дозволять утворити загальнодержавну автоматизовану систему обліку та обробки інформації. Ця програма має сприяти якісному поліпшенню планування в усіх галузях економіки, значно скоротити витрати та служити інтересам держави й народу, при цьому не порушуючи приватного життя громадян [5].

Нажаль зараз, існуючі тенденції здійснення цифрової трансформації, свідчать про те, що в умовах, коли відбувається побудова нового інформаційного суспільства, продовжується орієнтація на історично віджиті цінності капіталістичного суспільства, і в першу чергу це:

- вульгарний матеріалізм та індивідуалізм, як орієнтація на матеріальні блага і визначенням успіху за їхньою кількістю або якістю, а також зосередження на егоїзмі, без належного уваги до суспільного добробуту;
- нещадна експлуатація трудових та природних ресурсів, як практика використання працівників і природних ресурсів з метою максимізації прибутку, без належного врахування інтересів людей праці та захисту навколишнього середовища;
- колоніалізм, як практика здобуття та експлуатації колоній з метою збагачення та розширення впливу країни метрополії (або групи країн), часто з використанням різних видів насильства, пограбування ресурсів, дотриманням соціальної нерівності, поширенням соціальних і воєнних конфліктів та інших негативних наслідків для колонізованих територій;
- поширення війн та конфліктів, коли розгортаються збройні конфлікти та війни для збільшення прибутків транснаціональних корпорацій, здобуття територій, ресурсів або геополітичного впливу, що призводить до страждань населення та руйнування;
- звернення до терористичних дій, як форми використання насильства, погроз та інших терористичних методів для досягнення економічних, політичних або ідеологічних цілей, що створює загрозу для безпеки та стабільності суспільства;
- підтримка недоброчесної конкуренції, як одного з механізмів завоювання ринків, що призводить до нерівності, експлуатації та соціального розриву;
- розповсюдження консумеризму, як сприяння надмірному споживанню матеріальних благ і послуг, що може призводити до руйнування довкілля та нестачі ресурсів для людства в майбутньому.

А тому, проект запровадження цифрової економіки може стати підготовкою певного механізму для тотального захоплення влади і встановлення диктатури наднаціонального фінансового олігархату. Результатом таких суспільних трансформацій може стати набуття привілейованого стану вузької касты “обраних” та тотального контролю над усіма сферами життя основної маси населення. Держава при цьому остаточно може втратити залишки суверенітету і перетворитися на частину мережі підпорядкованих структур, керованих транснаціональними корпораціями. Людина за цих умов перетворюється на безправний товар на ринку праці, сильно обмежується його свобода, встановлюється жорсткий регламент існування, а прояв нелояльності режиму призводить до “відключення” людини та його близьких від різних систем елементарного життєвого забезпечення.

Не маючи в своїй основі визнаних людством традиційних етичних цінностей, налагодженого незалежного суспільного контролю за використанням цифрових технологій, цифрова трансформація може бути використана на зовсім протилежні цілі, що ведуть народи до тотального контролю та подальшої суворої регламентації всіх сфер буття людини. Важливо забезпечити баланс між використанням цифрових технологій для сприяння розвитку суспільства та захистом особистих прав та свобод.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Прийняття активної участі у переході до цифрової економіки стає актуальним не лише для суб'єктів господарювання, але і для будь-яких інших учасників суспільних процесів. Завдяки цифровій трансформації різних сфер вже сьогодні змінюється як життя суспільства в цілому, так практично кожної людини. Це обумовило наш інтерес до висвітлення проблематики цифрової економіки з позицій системного підходу відносно впливу на трансформацію суспільних відносин як процесу зміни та еволюції соціально-економічних відносин у суспільстві, до котрих відноситься багато різноманітних аспектів – зміна типу суспільства та економічної системи, структури влади, основ розподілу ресурсів, культурних норм тощо.

Цифрова економіка стає ключовою складовою цифрової трансформації, яка визначається переважно економічними процесами та явищами, що виникають внаслідок використання цифрових технологій на всіх етапах суспільного відтворення, котрі поступово набувають соціально-економічного виміру використання цифрових технологій. Це супроводжується повільною відмовою від застарілих технологій, обслуговування яких може дорого коштувати соціально-економічній системі. Також повільним перетворенням суспільних уявлень, цінностей, норм, традицій та ідеалів, що становить основу культурного і цивілізаційного досвіду суспільства.

До основних переваг переходу до цифрової економіки та поширення процесів цифрової трансформації відносять оптимізацію різних господарських та суспільних процесів, коли відбувається автоматизація простих процесів та виключення проміжних етапів у більш складних процесах. З'являються можливості для зовсім нових видів отримання доходу та підвищення ефективності бізнесу та здійснення різних суспільних процесів. Можна утворювати персоналізовану та привабливу інфраструктуру обслуговування, надання різних послуг.

Дуже часто цифрова трансформація відбувається як реакція на різні виклики, щоб забезпечити елементарне виживання. Ті хто не зможе адаптуватися до нової моделі цифрового користувача, напевно ризикують бути поглиненим та можуть припинити своє існування. Суб'єкти суспільних відносин, які запроваджують цифрові новинки, готові до їх широкого використання, здатні адаптуватися до більш гнучких моделей роботи, мають великий потенціал успіху.

Однак першочерговою складовою цифрової трансформації, що має призвести до кардинальних змін для економіки та різних інших суспільних сфер буде не стільки створення та використання цифрових технологій, як принципове переосмислення цілей розвитку суспільства, норм поведінки та етичних цінностей міжособистісних стосунків.

Найбільш очікуванні для суспільства наслідки цифрової трансформації, пов'язані саме із «трансформацією» як глибиною, послідовною перебудовою суспільних процесів. На сьогодні цифрова трансформація різними темпами проникає в усі сфери життя суспільства, і далі ці процеси будуть лише прискорюватися. Це стає певним драйвером розвитку, що забезпечує виявлення та створення нових цифрових моделей суспільства, і може стати фактором довгострокової співпраці різних груп суспільства заради загального добробуту, спільної користі.

Але цифрова трансформація соціально-економічної системи будь-якого рівня – це складний і тривалий процес з довгостроковою віддачею. Для неї потрібна стратегія, перегляд суспільних моделей та процесів, професійне управління, нова інфраструктура, нове програмне забезпечення, оптимізація набору послуг, ефективні механізми впровадження, програми навчання та надійна поточна підтримка.

Поширення цифрових технологій в економіці та різних суспільних сферах несе в собі значні переваги, але також має потенційні загрози та ризики за різними напрямками, котрі висвітлено в нашому дослідженні як з погляду мікро-, макроекономічних підходів, так з погляду публічного управління.

Профілактика виникнення негативних наслідків використання цифрових технологій має передбачати систему заходів, що здатні забезпечити прозорі правила та контроль за збиранням, зберіганням та аналізом великих обсягів даних про особисте життя людей, усунути ризик зловживань та обмеження особистої свободи. У той же час, необхідним постає блокування різних можливостей для створення надмірного контролю та втручання у приватне життя, особливо якщо дані використовуються без згоди особи або для цілей, які не були первісно оголошені. Не можна допускати різних форм дискримінації, пов'язаних з алгоритмами, які аналізують великі обсяги даних і можуть бути використані для створення детальних профілів особистості, особливо якщо алгоритми містять упередження, помилкові висновки або замовлення авторитарних режимів, коли влада долучається до прийняття рішень без врахування суспільних інтересів, прав чи думок тих, кого ці рішення стосуються.

Загалом, важливим постає питання попередження ситуації, коли усі суспільні процеси можуть набути повну залежність від цифрових технологій і мережі Інтернету у настільки великій мірі, що це обмежує особисту свободу, конфіденційність та можливості. І це не лише можлива втрата конфіденційності через моніторинг діяльності в Інтернеті, особистої свободи через контроль за інформацією, але і формування психологічної залежності від цифрових пристроїв та сервісів, поширення цифрового аутизму та “порожньої” гіперінформаційності середовища.

Зростання цифровізації також збільшує ризики, пов'язані із необхідністю організації потужної системи кібербезпеки. Витік даних, хакерські атаки та інші кіберзагрози можуть мати серйозні негативні наслідки як для особистої свободи і конфіденційності, так і для забезпечення національної безпеки, заснованої на засадах захисту суспільного інтересу.

Отже, вивчення впливу цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин, показало, що крім орієнтації на підвищення ефективності за різними аспектами, необхідно орієнтуватися на інші важливі речі – підвищення захисту прав та свобод, забезпечення соціального добробуту, покращення рівня охорони здоров'я, підвищення рівня безпеки, захист вітчизняних економічних інтересів, надання широкого доступу до якісної освіти та культури тощо. Для цього має бути забезпечена відповідальна, суспільно корисна діяльність публічних органів влади, громадських організацій, політичних партій, правозахисних організацій, а також налагоджена активна участь громадян у політичному та громадському житті суспільства. Пропозиції відносно організації конкретних механізмів регулювання процесу цифрової трансформації з боку публічного управління і мають стати предметом проведення подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войнаренко М.П., Скоробогата Л.В. Мережеві інструменти капіталізації інформаційно-інтелектуального потенціалу та інновацій. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3. Т. 3. С. 18–24.
2. Дунаєв І.В., Коваленко М.М. Нові траєкторії регулювання інформаційних платформ і платформної економіки заради суспільного блага. Актуальні проблеми державного управління. 2022. No 2 (61). С. 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-2-01>.
3. Жукова Л.М. Цифрова економіка як об'єкт державного регулювання. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. Вип. 5(1). С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_5%281%29_3. (дата звернення: 11.09.2023).
4. Кіт Л.З. Еволюція мережевої економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 3. Т. 2. С. 187–194.
5. Коваленко М.М., Дунаєв І.В. Складові публічної політики в умовах ре-алізації мобілізаційної моделі розвитку економіки. Теорія та практика державного управління. 2023. Вип. 1 (76). С. 7–25. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01>.
6. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmarpr_2016_6_11. (дата звернення: 11.09.2023).
7. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_1_8. (дата звернення: 11.09.2023).
8. Круглов В. Державна політика трансформації ринку праці: виклики цифрової епохи. Науковий вісник: Державне управління. 1(1(7)). С. 140–161. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-140-161/](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-140-161/). (дата звернення: 11.09.2023).
9. Орвелл Дж. 1984. Київ: Видавництво Жупанського. 2023. 320 с.
10. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті. Київ: Наш Формат. 2016 р. 696 с.
11. Степаненко В. Без постійного місця роботи й грошей. Що таке прекарність і як вона підриває світ. Наш Київ. 21.01.2021 р. URL: <https://nashkiev.ua/business/bez-postiynogo-mistsya-roboti-y-groshey-scho-take-prekarnist-i-yak-vona-pidrivae-svit>. (дата звернення: 11.09.2023).
12. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Керівник проекту, автор доповіді – Ольга Пищуліна. Центр Разумкова, 2020. Видавництво “Заповіт”, 2020. Київ, жовтень 2020. URL: [https://2020_digitalization_PDF_\(rozumkov.org.ua\)](https://2020_digitalization_PDF_(rozumkov.org.ua)). (дата звернення: 11.09.2023).

13. Цифрові дивіденди. Огляд. Доповідь про світовий розвиток 2016 року. Всесвітній банк. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23347/210671RuSum.pdf>. (дата звернення: 11.09.2023).
14. Чмерук Г.Г. Цифрова економіка як окремий сектор національної економіки держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 27(2). С. 92–97. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumtevscg_2019_27\(2\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumtevscg_2019_27(2)_18). (дата звернення: 11.09.2023).
15. Being Digital. Fundamental article by Nicholas Negroponte on the digital economy for 1995, part 2. Philtech Initiative. URL: <https://sudonull.com/post/60026-Being-Digital-Nikolos-Negropontes-fundamental-article-on-the-digital-economy-of-1995-part-2-Philtech>. (дата звернення: 11.09.2023).
16. Forum Digital: Бізнес в Україні готовий до цифрового прориву. – Delo.ua, 7 лютого 2019 р. URL: <https://delo.ua/business/forum-digital-biznes-v-ukraine-gotov-k-cifrovom-349977>. (дата звернення: 11.09.2023).
17. Gartner. Information Technology Glossary <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitization>. (дата звернення: 11.09.2023).
18. Global wealth report 2019. Credit Suisse. URL: <https://worldwealthreport.com/resources/world-wealth-report-2019>. (дата звернення: 11.09.2023).
19. Jean Baudrillard: La Societe de consommation. Ses mythes, ses structures. Editions Denoël, Paris 1970.
20. Kelly K. New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world. New York: Viking, 1998. 224 p.
21. Key Issues for Digital Transformation in the G20. Report Prepared for a Joint G20 German Presidency. OECD. 12 January 2017. URL: <https://key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf>. (дата звернення: 11.09.2023).
22. Kovalenko M., Ziuz D., Smihunova O., Bondar N. Implementation of state economic policy under corporatocracy: Financial and credit aspect. Public Policy and Administration, 2020, T 19, Nr. 3/2020, Vol. 19, Nr. 3, p. 36-47. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppa.19.3.26842>.
23. OECD Digital Economy Outlook 2017. OECD. URL: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf>. (дата звернення: 11.09.2023).
24. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/digital-economy>. (дата звернення: 11.09.2023).
25. Rouse M. Digital Economy. Techtarget, Newton, MA, 2016. URL: <http://searchcio.techtarget.com/definition/digital-economy>. (дата звернення: 11.09.2023).
26. Sharma S. Digital Economy. ITU-BTRC Asia-Pacific Regulators' Roundtable. SESSION 5. 07.08.2018. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/AsiaPacific/Pages/Events/2018/rr2018/home.aspx>. (дата звернення: 11.09.2023).
27. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. Paperback, 1994. 368 p.
28. WalkMe. Digital Adoption Platform. Glossary. URL: <https://www.walkme.com/glossary/digitalization/>. (дата звернення: 11.09.2023).

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023

Стаття рекомендована до друку 20.10.2023

Mykola Kovalenko, Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of Economic Policy and Management Department,
Education and Research Institute of Public Administration,
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2845-6993> e-mail: kovnn1@i.ua

Makim Sikalo, PhD in public administration, Director of LLC Vetprom, Kharkiv, Ukraine.
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5949-5712> e-mail: sikaloMV@i.ua

THE INFLUENCE OF THE DIGITAL ECONOMY ONTO SOCIAL RELATIONS TRANSFORMATION

Abstract. The article explores the influence of the digital economy on the transformation of social relations. Using a systematic approach, an axiological method, methods of analysis and synthesis, a logical method of reproduction of scientific knowledge of the development of social relations, aggregation of empirical data, the author found out that the development of digital technologies significantly affects the transformation of almost all components of social relations. The research results indicate that the digital economy is becoming a key component of digital transformation, which is determined mainly by economic processes and phenomena arising from the use of digital technologies at all stages of social reproduction, which gradually acquire a socio-economic dimension. This is accompanied by a slow abandonment of outdated technologies, the maintenance of which can be costly to the socio-economic system. There is also, the slow transformation of social ideas, values, norms, traditions and ideals, which forms the basis of the cultural and civilizational experience of society.

A number of discovered advantages and opportunities provided by digital transformation are presented. However, the primary component of the digital transformation, which should lead to radical changes for the economy and various other social spheres, will not be so much the creation and use of digital technologies as a fundamental rethinking of the goals of society's development, norms of behavior and ethical values of interpersonal relationships.

The most expected consequences of digital transformation for society are related precisely to «transformation» as a deep, consistent restructuring of social processes. Today, digital transformation is penetrating all spheres of society at different rates, and these processes will only accelerate in the future. This becomes a certain driver of development, which ensures the identification and creation of new digital models of society, and can become a factor in the long-term cooperation of various groups of society for the sake of general well-being and common benefit. But the digital transformation of the socio-economic system at any level is a complex and lengthy process with long-term returns. It requires strategy, revision of societal models and processes, professional management, new infrastructure, new software, optimization of service mix, effective implementation mechanisms, training programs and reliable ongoing support.

The spread of digital technologies in the economy and various social areas brings significant advantages, but also has potential threats and risks in various directions, which are highlighted in our research both from the point of view of micro- and macroeconomic approaches, and from the point of view of public administration.

Prevention of the negative consequences of the use of digital technologies should include a system of measures capable of ensuring transparent rules and control over the collection, storage and analysis of large volumes of data about people's personal lives, eliminating the

risk of abuse and restrictions on personal freedom. It is important to prevent a situation where all social processes can become completely dependent on digital technologies and the Internet to such a large extent that it limits personal freedom, privacy and opportunities. And this is not only a possible loss of privacy due to monitoring of Internet activities, personal freedom due to control over information, but also the formation of psychological dependence on digital devices and services, the spread of digital autism and the «empty» hyperinformation environment.

It is shown that the growth of digitalization increases the risks associated with the need to organize a powerful cyber security system. Data leaks, hacking attacks, and other cyber threats can have serious negative consequences for both personal freedom and privacy, as well as for ensuring national security based on the principles of protecting the public interest.

The exploration of the influence of the digital economy onto social relations transformation showed that, in addition to focusing on increasing efficiency in various aspects, it is necessary to focus on other important things – increasing the protection of rights and freedoms, ensuring social welfare, improving the level of health care, increasing the level of security, protection national economic interests, providing wide access to quality education and culture, etc. For this purpose, the responsible, socially beneficial activity of public authorities, public organizations, political parties, and human rights organizations must be ensured, as well as active participation of citizens in the political and public life of society must be established.

Key words: *digital innovations, digital economy, social relations, digital transformation, information society, public administration, microeconomics, macroeconomics, sustainability.*

In cites: Kovalenko, M. M., & Sikalo, M. V. (2023). The Influence of the Digital Economy onto Social Relations Transformation. *Theory and Practice of Public Administration*, 2 (77), 83–108. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-06> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Voinarenko, M.P., & Skorobogata, L.V. (2015). Network tools for capitalization of information and intellectual potential and innovations. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 3. 3. 18–24 [in Ukrainian]
2. Dunayev, I., & Kovalenko, M. (2022). New traces of regulation of information platforms and a platform-based economy for the new public good. *Pressing Problems of Public Administration*, 2(61), 6-24. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-2-01> [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
3. Zhukova, L.M. (2017). Digital economy as an object of state regulation. *Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*. 5(1). 7–11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_5%281%29_3 [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
4. Kit, L.Z. (2014). Evolution of the network economy. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 3. 2. 187–194 [in Ukrainian]
5. Kovalenko, M., & Dunayev, I. (2023). Components of Public Policy in the Conditions of Implementation of the Mobilization Model of Economic Development. *Theory and Practice of Public Administration*, 1(76), 7-25. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01> [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).

6. Kolyadenko, S.V. (2016) Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and in the world. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*. 6. 105–112. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_6_11 (date of application: 27.11.2023) [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
7. Kraus, N.M., Holoborodko, O.P., & Kraus, K.M. (2018). Digital economy: trends and perspectives of avant-garde nature of development. *Efficient economy*. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_1_8 (date of application: 11.09.2023). [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
8. Kruglov, V. (2021). Public policy of labor market transformation: challenges of the digital age. *Scientific Herald. Series: Public Administration*, 1(7) 140–161. Retrieved from: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-140-161/](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-140-161/) [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
9. Orwell, J. (2023) 1984. Kyiv: Zhupansky Publishing House. 320 [in Ukrainian].
10. Piketty, T. (2016) Capital in the 21st century. Kyiv: Nash Format. 696 [in Ukrainian].
11. Stepanenko V. (2021). Without a permanent place of work and money. What is precarity and how it undermines the world. Our Kyiv. 21.01. Retrieved from: <https://nashkiev.ua/business/bez-postiynogo-mistsya-roboti-y-groshey-scho-take-prekarnist-i-yak-vona-pidrivae-svit> [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
12. Digital economy: trends, risks and social determinants. (2020). The project manager, the author of the report is Olha Pyschulina. Razumkov Center, 2020. "Zapovit" Publishing House. Kyiv. October. Retrieved from: [https://2020_digitalization_PDF\(razumkov.org.ua\)](https://2020_digitalization_PDF(razumkov.org.ua)). (date of application: 27.11.2023) [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
13. Digital dividends. Review (2016). World Development Report. World Bank. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23347/210671RuSum.pdf>. [in English] (accessed 11 September 2023).
14. Chmeruk, H.G. (2019). Digital economy as a separate sector of the national economy of the state. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*. 27(2). 92–97. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_27\(2\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_27(2)_18) [in Ukrainian] (date of application: 11.09.2023).
15. Being Digital (1995). Fundamental article by Nicholas Negroponte on the digital economy for 1995, part 2. *Philtech Initiative*. Retrieved from: <https://sudonull.com/post/60026-Being-Digital-Nikolos-Negropontes-fundamental-article-on-the-digital-economy-of-1995-part-2-Philtech> [in English] (accessed 11 September 2023).
16. Forum Digital (2019). Business in Ukraine is ready for a digital breakthrough. Delo.ua. 07.02. Retrieved from: <https://delo.ua/business/forum-digital-biznes-v-ukraine-gotov-k-cifrovom-349977> [in Ukrainian] (accessed 11 September 2023).
17. Gartner (2023). Information Technology Glossary. Retrieved from: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitization> [in English] (accessed 11 September 2023).
18. Global wealth report. (2019). Credit Suisse. Retrieved from: <https://worldwealthreport.com/resources/world-wealth-report-2019> [in English] (accessed 11 September 2023).
19. Jean Baudrillard. (1970). *La Societe de consommation. Ses mythes, ses structures*. Editions Denoël, Paris [in France].
20. Kelly, K. (1998). *New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world*. New York: Viking. 224 [in English].
21. Key Issues for Digital Transformation in the G20. Report Prepared for a Joint G20 German Presidency. – OECD, 12 January 2017. Retrieved from: <https://key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf> [in German] (accessed 11 September 2023).

22. Kovalenko, M., Ziuz, D., Smihunova, O., & Bondar, N. (2020). Implementation of state economic policy under corporatocracy: Financial and credit aspect. *Public Policy and Administration*, T 19, Nr. 3/2020, Vol. 19, Nr. 3, 36-47. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppaa.19.3.26842> [in English] (accessed 11 September 2023).

23. OECD Digital Economy Outlook (2017). OECD. Retrieved from: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf> [in English] (accessed 27 November 2023).

24. Oxford Advanced Learner's Dictionary (2023). Retrieved from: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/digital-economy> [in English] (accessed 11 September 2023).

25. Rouse, M. (2016). Digital Economy. Techtarget, Newton, MA,. Retrieved from: <http://searchcio.techtarget.com/definition/digital-economy> [in English] (accessed 11 September 2023).

26. Sharma, S. (2018). Digital Economy. ITU-BTRC Asia-Pacific Regulators' Roundtable. SESSION 5. 07.08.2018. Retrieved from: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/AsiaPacific/Pages/Events/2018/rr2018/home.aspx> [in English] (accessed 11 September 2023).

27. Tapscott D. (1994). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. Paperback, 1994. 368 [in English].

28. WalkMe. Digital Adoption Platform. Glossary (2023). Retrieved from: <https://www.walkme.com/glossary/digitalization/> [in English] (accessed 11 September 2023).

The article was received by the editors 11.09.2023

The article is recommended for printing 20.10.2023